

SPECIFICUL FORMĂRII NOȚIUNILOR GRAMATICALE ÎN CICLUL PRIMAR

Prof. înv. primar MARIANA MIRCIOI, Liceul Pedagogic „D. P. Perpessicius” Brăila

1. *Locul și importanța predării-învățării gramaticii în ciclul primar*

Studierea limbii române în școală prezintă o importanță inestimabilă, pentru că însușirea corectă a acesteia de către elevi devine condiția de bază în vederea realizării obiectivului fundamental al învățământului de cultură generală, și anume formarea omului în perspectiva integrării lui rapide în societate. Astfel, limba română contribuie la dezvoltarea tuturor laturilor conștiinței elevilor și la cultivarea disponibilităților de a colabora cu semenii, de a întreține relații interumane eficiente pe diverse planuri de activitate, imperativ categoric al dezvoltării vieții moderne.

Predarea-învățarea elementelor de gramatică în ciclul primar este susținută de cel puțin trei argumente, și anume:

- În primul rând, gramatica, fiind un sistem de reguli, care guvernează folosirea corectă a limbii, servește școlarului să utilizeze științific limbajul cult, oral și în scris. Cu alte cuvinte, învățarea gramaticii se confundă cu învățarea limbajului;
- În al doilea rând, învățarea gramaticii are un rol formativ. Exercițiile gramaticale, spiritul logic în care se desfășoară analiza gramaticală, constituie un veritabil mijloc de antrenament pentru dezvoltarea multiplelor tipuri de raționament cu implicații în învățarea altor științe. Aplicarea unor reguli reclamă reflexie și atenție și, prin aceasta, posibilitate întrebuințării resurselor și nuanțelor care pun în valoare subtilitățile gândirii. Astfel spus, gramatica contribuind la îmbogățirea mijloacelor de exprimare, contribuie în același timp la antrenarea operațiilor gândirii ca: analiza, sinteza, abstractizarea, generalizarea comparativă.
- În al treilea rând, gramatica are un rol practic. Însușindu-și regulile gramaticale, elevii trebuie să știe să citească, să scrie și să compună corect și explicit. Exprimarea confuză în relațiile de muncă are efecte negative în luarea și punerea în practică a deciziilor.

Gramatica este înainte de toate un auxiliar pentru folosirea corectă a limbii. Neavând un scop în sine, studiul gramaticii contribuie la conștientizarea unor deprinderi empirice precum și la dezvoltarea gândirii logice prin însușirea cunoștințelor teoretice (concretizate în diferite reguli de lucru), spre a fi transferate imediat în practica exprimării.

2. *Specificul formării noțiunilor gramaticale în ciclul primar*

Mijloc de expresie și de comunicare, limba este însușită de către copii încă din primii ani de viață, școala asigurând continuitatea învățării începute în familie.

Înainte de toate, școala va acționa pentru a face din limbă un instrument din ce în ce mai precis, mai corect și mai expresiv în serviciul gândirii și al comunicării. Cadrul didactic va conduce elevul spre conștientizarea posibilităților de utilizare a limbii, de structurare mai bună a exprimării, a gândirii sale, deci îi va oferi instrumentele de care are nevoie, fără a uita vreodată că esențială nu este memorarea noțiunilor, ci capacitatea de a le aplica.

În procesul formării cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor de limba română, în ciclul primar se disting următoarele **etape**:

- *Etapa familiarizării cu noțiunile de limbă* (elevii operează cu noțiuni gramaticale fără să le numească și fără să le definească) care corespunde cu clasele I și a II-a;
- *Etapa formării primelor noțiuni propriu-zise de limbă* (elevii își însușesc în mod științific noțiuni de limbă prin reguli și definiții, făcând apel la experiența lingvistică dobândită în etapa oral-practică) care corespunde cu clasele a III-a și a IV-a.

Predarea-învățarea limbii române se realizează pe baza **sistemului concentric**, adică al cercurilor concentrice care presupune eșalonarea cunoștințelor, reluarea lor în scopul completării și adâncirii fiecărei

noțiuni gramaticale, integrării lor în sistemul limbii române, precum și în scopul formării și fixării deprinderilor elevilor de a le aplica în vorbire și în scris.

Autorii de specialitate, psihologi și pedagogi, vorbesc de patru faze ale învățării, cu valabilitate și în procesul de însușire a noțiunilor gramaticale:

- *faza de receptare* începe printr-o etapă de inițiere, continuă cu etapa de înregistrare a informației gramaticale și de percepere activă a noțiunii, respectiv, a familiarizării conștiente a elevului cu fenomenul gramatical dat. În însușirea noțiunilor de bază, aspectul de limbă semnalat se realizează fie prin izolare, fie prin sublinierea noii noțiuni dintr-unul sau mai multe texte date, pentru a se trece la analiza ei. Traseul inițiere – înregistrare – familiarizare duce la fixarea unor ”reprezentări gramaticale”. Ca atare, faza are un caracter preponderent intuitiv. Urmează etapa analitică a distingerii planului gramatical de cel logic. Prin relevarea caracteristicilor noilor noțiuni, elevii sunt conduși să atribuie o valoare gramaticală cuvântului în sine considerat ca unitate formală a limbii, cu anumite relații, în funcție de context, ci nu obiectului semnalat prin acel cuvânt.
- în *faza de însușire*, prin operațiile gândirii se ajunge la generalizarea și consolidarea fenomenului gramatical prin însușirea regulilor și definițiilor. Aici este problema importantă: regulile și definițiile nu se memorează automat, mecanic, ci prin înțelegerea logică a elementelor componente, a sensurilor active ale grupurilor de expresii care compun definiția sau regula.
- *faza de stocare* a cunoștințelor gramaticale derivă intrinsec din faza anterioară, memoria elevilor înregistrând clar, logic, conștient toate aceste informații împreună cu posibilitatea de operare gramaticală.
- Procesul se încheie cu *faza de actualizare*, respectiv cu faza operării superioare cu noțiunile de limbă însușite. Noțiunile fiind conștientizate, în relație logică, elevii le vor aplica în diferite exerciții, compuneri, în clasă sau acasă, totul conform logicii didactice de la simplu la complex, de la ușor la greu.

Specificul operării cu noțiunile gramaticale impune anumite cerinte, a căror respectare face mai ușor procesul de formare și consolidare a lor:

- materialul de limbă de la care se pornește este enunțul/textul. Se recomandă să nu se utilizeze obiecte (imagini), pentru că acestea ar orienta elevii spre gândirea concretă. Orice activitate care implică noțiuni gramaticale trebuie să se bazeze pe text (cuvintele izolate nu reprezintă o realitate a comunicării), pentru că ele funcționează cu acest statut; ele există numai în asociere cu alte cuvinte, comunicând, prin modificările de rigoare, un mesaj.
- elevii trebuie să participe ei înșiși la elaborarea definiției sau a regulii gramaticale. Pe baza materialului lingvistic studiat, prin analiza unei mari părți a structurilor cu privire la un anumit fenomen gramatical, elevii vor fi conduși spre a elabora definiția.
- noțiunile gramaticale se însușesc mai bine dacă învățătorul reușește să-i facă pe elevi să înțeleagă și legăturile dintre ele (ex. noțiunea de adjectiv nu poate fi înțeleasă bine dacă nu se face raportarea la substantiv; de asemenea noțiunea de subiect nu se poate înțelege fără raportarea la predicat).
- Un mijloc util în anumite situații de analiză gramaticală îl reprezintă întrebările. Datorită utilizării lor excesive (ceea ce înseamnă că se folosesc și când nu este nevoie sau se folosesc incorect), s-a ajuns la privarea orelor corespunzătoare de un rol important al lor: de a contribui la dezvoltarea gândirii elevilor. Întrebările se aplică în exces și schimbă realitatea raporturilor gramaticale: un cuvânt este decretat adjectiv pentru că răspunde la una din întrebările *care?*, *ce fel de?* și nu pentru că determină un substantiv (sau un substitut al acestuia).

Ținând seama de aceste elemente, procesul formării noțiunilor gramaticale la elevi și a formării deprinderilor de a opera cu aceste noțiuni cu un grad înalt de abstractizare și generalizare, de a dobândi o gândire ”gramaticală” este extrem de important pentru studierea limbii române.

3. Strategii de predare-învățare a gramaticii în ciclul primar

Se disting două modalități/căi logice de abordare a noțiunilor gramaticale:

- Calea inductivă, de la particular la general, de la enunțuri care conțin situații caracteristice de generalizare, formularea definiției, a regulii. Dirijați de cadrul didactic, elevii observă, analizează, compară, descoperă, abstractizează. Lecțiile în care se pune accent pe învățarea conceptelor și noțiunilor gramaticale la clasele a III-a și a IV-a se concep mai mult inductiv.
- Calea deductivă, de la general la particular, presupune derularea activităților de la o regulă sau o definiție deja cunoscută de elevi la aplicarea concretă în comunicare (utilizată în special în orele de consolidare a cunoștințelor gramaticale).

Cele două căi logice de desfășurare a lecțiilor se află într-o relație de interdependență, sunt complementare (o separare a lor nu este posibilă), ajutându-l, deopotrivă, pe învățător în procesul de predare-învățare a elementelor gramaticale în ciclul primar.

4. Exercițiile gramaticale

- Exercițiul este o metodă de învățare specifică. Pe baza repetării sistematice a unei activități intelectuale, se formează deprinderi.
- După fiecare noțiune gramaticală explicată și însușită urmează exercițiile de fixare corespunzătoare.

- Felurile exercițiilor:

a) După tema exercițiului:

- Exerciții morfologice;
- Exerciții sintactice;
- Exerciții morfosintactice.

b) După gradul de dificultate a operațiilor:

- Exerciții de recunoaștere - a recunoaște un fapt de limbă înseamnă a aplica definițiile, regulile și noțiunile învățate anterior într-un context lingvistic dat.
  - exerciții de recunoaștere simplă – care presupun exclusiv identificarea unui singur fapt de limbă

ex. Recunoaște verbele din textul de mai jos:

”Căprioara se îmbărbătează, sare în picioare și pornește spre bancurile de stâncă din zare, printre care vrea să-l lase rătăcit.”
(Emil Gârleanu – Căprioara)

- exerciții de recunoaștere și caracterizare – care presupun indicarea unor trăsături prin care se definește respectivul fapt de limbă

ex. Subliniază substantivele și indică felul, numărul și genul acestora:

În vremea asta, conducătorii cercetează aparatele semnalelor de alarmă.

- exerciții de recunoaștere și grupare – solicită elevilor nu numai identificarea, ci și gruparea pe categorii într-o anumită ordine cerută.

ex. Extrage pronumele și grupează-le în tabel după felul lor:

A plecat și dumnelui la munte.

Noi scriem o compunere despre vacanța mare.

Dânsa ne va conduce până la gară.

Eu îi voi vizita pe dumnealor la vară.

Pronume personale	Pronume personale de politețe

- exerciții de recunoaștere și motivare – care solicită elevilor să descopere argumentele prin care să explice recunoașterea sau utilizarea faptului de limbă corespunzător:

Ex. Subliniază subiectele și motivează felul lor:

Elevii recită câteva poezii la serbare.

Băieții și fetele recită câteva poezii la serbare.

- **Exerciții cu caracter creator** – au rostul de a verifica temeinic noțiunile teoretice ale elevilor și întrebuițarea lor practică pe texte atent selecționate

Variantele acestui tip de exercițiu:

- exerciții de modificare – elevul intervine în text transformând fapte, înlocuindu-le sau restaurându-le în forma lor corectă (ex. trecerea verbelor dintr-un text dat la timpul viitor, înlocuirea unor substantive subliniate prin pronume personale, schimbarea ordinii cuvintelor într-o propoziție)
- exerciții de completare – elevul trebuie să găsească faptele de limbă omise, apoi să le adapteze formele la context (completarea spațiilor libere cu substantive, pronume, adjective potrivite; folosirea timpurilor potrivite într-un text în care sunt indicate în paranteze verbele la infinitiv; completarea cu forma corespunzătoare a verbului indicat, pentru a se realiza acordul între subiect și predicat)
- exerciții de exemplificare – elevul trebuie să elaboreze exemplele, pornind de la cunoștințele sale gramaticale; exemplificarea poate fi liberă sau dirijată; (exemple de substantive comune, proprii, pronume, pronume personale, adjective, verbe; propoziții care să respecte anumite cerințe gramaticale)
- exerciții de construcție – pe baza unui material lingvistic dat (presupune elaborarea unui mesaj pe baza unui material dat: sunet, silabă, cuvânt) sau cu completare (cărui elevii trebuie să-i adauge unul sau mai mulți determinanți);
- compunerile gramaticale – se practică după ce elevii dețin o experiență lingvistică suficientă pentru a elabora un text de dimensiuni variabile și după ce au parcurs celelalte tipuri de exerciții, întrucât acestea reprezintă un fel de sinteză a lor. Cadrul didactic trebuie să sugereze un subiect determinat în jurul cărui să se organizeze textul compunerii și, în al doilea rând, trebuie ca subiectul propus să genereze, prin însuși conținutul lui, cât mai multe fapte de limbă avute în vedere prin intermediul acelei compuneri.
  - compuneri gramaticale orientate tematic, în cazul cărora se indică tema și noțiunile gramaticale ce trebuie ilustrate;
Scrie o compunere cu titlul "O excursie la munte", folosind cât mai multe adjective.
  - Compuneri gramaticale pe bază de material lingvistic dat, în care cuvintele date reprezintă faptul de limbă conținut în sarcina de elaborare;
Scrie o compunere cu tema "În vacanță" în care să folosești următoarele verbe la timpul trecut: am primit, ne-am bucurat, a plecat, s-a auzit, a invitat, am cunoscut, ne-am distra, ne-am despărțit.

Formularea corectă a unui exercițiu presupune respectarea unor **condiții** :

- cerința exercițiului trebuie să corespundă conținutului științific și obiectivului urmărit;
- cerința să fie accesibilă și să se regăsească în elementele teoretice învățate;
- exercițiul să fie formulat și comunicat: explicit, concis, precis;
- exercițiile (cu cerințe multiple) să fie ordonate în funcție de creșterea gradului de dificultate;
- cerințele exercițiilor să fie formulate și adresate diferențiat –pe capacități și ritmuri de învățare diferite;
- exercițiile să acopere – prin cerințe, toate aspectele activității operaționale: de recunoaștere, de modificare, de completare, de exemplificare, de creație;
- să asocieze problemei gramaticale și aspecte lexicale, ortografice, stilistice;

- exercițiul să fie extins către relația de comunicare orală sau scrisă, sub formă de: dialog, narațiune, descrieri.

Exercițiile propuse vor fi rezolvate corect, dacă:

- elevii vor recepta corect enunțul exercițiului;
- învățătorul va verifica prin întrebări dacă enunțul a fost înțeles corect și complet;
- se actualizează cunoștințele teoretice necesare rezolvării;
- elevii vor avea și vor consulta un tabel sinoptic, o schemă care prezintă sistematica informațiilor necesare;
- învățătorul îndrumă operațiile logice de realizare a exercițiilor;

Rezolvarea exercițiilor trebuie să îndeplinească următoarele calități- exigențe:

- să fie corecte logic și gramatical;
- să fie motivante;
- să fie expresive;
- să fie rostite fluent, corect;
- să fie scrise corect, ordonat, estetic.

Rezolvările vor fi analizate, apreciate, corectate, cu explicații date imediat.

5. Analiza gramaticală

Prin studiul gramaticii se urmărește, pe lângă însușirea unui ansamblu de reguli, de definiții, cunoașterea științifică a limbii. Aceasta presupune să se recunoască într-un text problemele studiate, ca și capacitatea de a le aplica atunci când se vorbește sau când se scrie în acea limbă. Între mijloacele pe care învățătorul le are pentru atingerea acestui scop se află și analiza gramaticală.

Întrucât gramatica este definită ca ”un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și la îmbinarea lor în propoziții și în fraze” (*Gramatica limbii române, Editura Academiei, 1966, București*), corespunzătoare astfel celor două componente, morfologia și sintaxa, a face analiză gramaticală înseamnă a observa tocmai aceste fapte morfologice și sintactice.

În cadrul analizei se poate proceda exclusiv la analiza elementelor morfologice – analiză morfologică; exclusiv a celor sintactice – analiză sintactică; a amândurora – analiză morfologică și sintactică (morfo-sintactică).

- a) Analiza morfologică – constă în analiza cuvintelor privite în calitatea lor de părți de vorbire: elevii observă cuvintele din care este construit enunțul și modificările suferite de acestea pentru a construi propozițiile în mod corect.

În cadrul analizei morfologice se precizează:

- Partea de vorbire căreia îi aparține cuvântul (substantiv, verb, pronune etc.)
- Categoriile gramaticale proprii cuvântului (substantivul – număr, gen)

În funcție de obiectivele lecției, învățătorul poate aplica analiza morfologică completă (toate cuvintele dintr-un text) sau parțială (numai anumite cuvinte: adjectivele sau verbele etc.)

- b) Analiza sintactică – obiectul ei îl reprezintă îmbinarea cuvintelor în propoziții. Ea îi ajută pe elevi să înțeleagă sensul unui text, contribuie la dezvoltarea expresivității lor și a gândirii.

În cadrul analizei sintactice se precizează părțile de propoziție din enunțul respectiv.

Un text propus pentru analiză gramaticală (morfologică sau/și sintactică) trebuie să întrunească mai multe condiții:

- să fie selectat din opere literare cunoscute elevilor;
- să cuprindă aspecte multe și variate din nivelul gramatical urmărit - morfologic sau/și sintactic (ex. pentru analiza substantivelor și a adjectivelelor se va alege un text dintr-o descriere; pentru analiza verbelor se va alege un text narativ)

- să fie accesibil în conținut și în nivelul de dificultate gramaticală exprimat (în cazul în care textul conține aspecte grele, acestea vor fi omise, înlocuite sau modificate într-o formulare accesibilă).

Condițiile în care **elevii** vor realiza corect o analiză:

- textul propus spre analiză va fi citit elevilor;
- se vor face câteva observații asupra textului (din ce operă face parte, cine este autorul, ce idee exprimă textul, explicarea sensului unor cuvinte);
- se va preciza tipul de analiză: a părților de vorbire (analiză morfologică) sau a părților de propoziție (analiză sintactică)
- se vor reactualiza cuvintele corespunzătoare fiecărui conținut de analiză.

O atenție deosebită se impune faptului că aceste analize trebuie însoțite de motivarea afirmațiilor făcute. Astfel se verifică învățarea și aplicarea conștientă a regulilor.

FORMAREA DEPRINDERII ELEVILOR DE A SCRIE CORECT

Curriculum-ul Național prevede următoarele competențe, deprinderi și abilități pe care trebuie să le aibă un elev la sfârșitul ciclului primar:

- să pronunțe clar și corect sunetele și cuvintele;
- să identifice litere, grupuri de litere, silabe, cuvinte și enunțuri în textul tipărit și în textul scris de mână;
- să identifice elemente de bază ale organizării textului în pagină;
- să scrie corect litere, silabe, cuvinte;
- să respecte ortografia cuvintelor și punctuația în scrierea enunțurilor;
- să scrie un text corect, lizibil și îngrijit, utilizând semnele de punctuație învățate;
- să aplice în mod conștient semnele ortografice și de punctuație;
- să manifeste spiritul critic față de redactarea diverselor tipuri de texte.

Însușirea scrierii ca instrument de lucru

În vederea realizării obiectivelor din curriculum, se impune o preocupare pentru cele patru aspecte ale scrierii :

- de ordin tehnic (regulile ce vizează poziția corpului în bancă, folosirea instrumentele de scris, coordonarea corectă a mișcărilor mâinii și raportul spațial corect între elev și caiet);
- de ordin grafic (raportul dintre semnul grafic și sunet, modul de realizare a fiecărui element grafic, a fiecărei litere și a legăturilor dintre ele);
- de ordin ortografic (scrierea cuvintelor conform normelor ortografice în vigoare);
- de punctuație.

Dictarea ca exercițiu de limbă pentru recunoașterea și aplicarea noțiunilor și regulilor fonetice

Reușita unei dictări depinde de respectarea următoarelor etape:

- selectarea conținutului dictării în funcție de obiectivele tipului de curriculum ales (numărul de propoziții, de cuvinte, gradul de accesibilitate);
- crearea climatului afectiv favorabil (motivarea elevilor, anunțarea scopului dictării, pregătirea materialelor necesare);
- citirea integrală a textului de către învățător;
- citirea textului pe unități logice și repetarea lor de către doi-trei elevi;
- respectarea particularităților individuale prin reluarea conținutului de către învățător;
- citirea expresivă și integrală a textului, de către învățător, în vederea realizării autocorectării.

În activitatea la clasă se recomandă utilizarea următoarelor **forme de dictări**:

- dictarea cu explicații prelabile (în cele două variante: explicarea sensului unor cuvinte sau expresii, repatarea cunoștințelor teoretice care urmează a fi aplicate);

- dictarea ”fulger” (moment ortografic);
- dictarea selectivă (pentru înlăturarea unor greșeli tipice și pentru fixarea unor cunoștințe);
- autodictarea;
- dictarea de control (după acumularea unor cunoștințe de ortografie și de punctuație, urmată de analiza greșelilor tipice și stabilirea unui plan de măsuri recuperatorii și de perfecționare a procesului de scriere).

Modalități de corectare a dictărilor:

- marcarea formei greșite și scrierea celei corecte;
- marcarea formei greșite cu sarcina de autocorectare;
- precizarea tipului și numărului de greșeli cu sarcina de identificare și de corectare a lor;
- corectarea sau autocorectarea având forma corectă a textului.

În vederea formării deprinderii de scriere corectă la elevi se va ține cont și de:

- realizarea evaluării pe baza descriptorilor de performanță, monitorizând permanent greșelile (grija sporită trebuie acordată elevilor care obțin constant calificative slabe; trebuie descoperită cauza care generează aceste rezultate, fie neînțelegerea textului dictat, fie slaba concentrare a atenției voluntare)
- menținerea unui echilibru între particularitățile de vârstă, conținuturi, volum și grad de dificultate;
- alternarea tipurilor de dictare și asigurarea ritmicității corespunzătoare (zilnic, cel puțin o dată la două zile);
- integrarea în lecție a jocului didactic și a mijloacelor de învățământ;
- perceperea fenomenelor de limbă prin utilizarea mai multor analizatori;
- respectarea normelor de scriere corectă la toate disciplinele și în orice situație;
- asigurarea timpului necesar pentru consolidarea unei noțiuni, a unei norme;
- valorificarea textelor studiate pentru predarea-învățarea noțiunilor de limbă;
- elaborarea unor fișe de recuperare și de dezvoltare pentru asigurarea tratării diferențiate.

BIBLIOGRAFIE:

BARBU, MARIAN (coord.) – ”Metodica predării limbii și literaturii române, învățământul primar”, Editura Gheorghe Alexandru, Craiova, 2003

CRĂCIUN, CORNELIU – ”Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și liceu”, Editura Ema- Deva, 2004

GHERGHINA, DUMITRU (coord.) – ”Îndrumător pentru predarea-învățarea gramaticii și ortografie în ciclul primar”, Editura Avrămeanca, Craiova, 1993

MITU, FLORICA – ”Metodica predării-învățării integrate a limbii și literaturii române în învățământul primar”, Editura Humanitas Educațional, București, 2006

NUȚĂ, SILVIA – ”Metodica predării limbii române în clasele primare”, Editura Aramis, București, 2000

****Curriculum Național –programe școlare pentru învățământul primar*, Consiliul Național pentru Curriculum- MEN, București, 1998

*** Colecția Revista *Învățământul primar* 1998-2013